

**ЎЗБЕКИСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ХАЛЫҚ БИЛИМЛЕНДИРИЎ
МИНИСТРЛИГИ**

**ӘЖИНИЯЗ АТЫНДАҒЫ НӨКИС МӘМЛЕКЕТЛИК
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИНСТИТУТЫ**

**«ҚУБЛА АРАЛ БОЙЫ АРХЕОЛОГИЯСЫ, ЭТНОГРАФИЯСЫ,
ТАРИЙХЫ ҲӘМ ТАРИЙХТАНЫЎДЫҢ АКТУАЛ МӘСЕЛЕЛЕРИ»
АТАМАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚ АРАЛЫҚ ИЛИМИЙ-ТЕОРИЯЛЫҚ
КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРЫ**

**«ЖАНУБИЙ ОРОЛ БЎЙИ АРХЕОЛОГИЯСИ, ЭТНОГРАФИЯСИ,
ТАРИХИ ВА ТАРИХШУНОСЛИКНИНГ ДОЛЗАРБ
МАСАЛАЛАРИ» МАВЗУСИДАГИ ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ
АНЖУМАН МАТЕРИАЛЛАРИ**

**МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ «АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ АРХЕОЛОГИИ,
ЭТНОГРАФИИ, ИСТОРИИ И ИСТОРИОГРАФИИ ЮЖНОГО
ПРИАРАЛЬЯ»**

**MATERIALS
OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC-THEORETICAL
CONFERENCE «ACTUAL ISSUES OF ARCHAEOLOGY,
ETHNOGRAPHY, HISTORY AND HISTORIOGRAPHY OF THE
SOUTH ARAL SEASIDE»**

НӨКИС
2016

pánler boyınsha bibliografiyalıq ádebiyatlar kórsetkishleri jaqsı dúzilgen edi. Qaraqalpaqstan tariyx iliminiń kárwan bası, sardarları bolǵan akademik S.Kamalov, professor Ya.Dosumov, tariyx ilimleriniń doktorları R.Qosbergenov, U.SHálekenov, J.Ubbiniyazov, Q.A`metov, A.Tóreev, professorlar Q.Saribaev, M.Tlewmuratov hám A.Qochanovlardıń miynetlerinde xalqımızdın tariyxı boyınsha tariyxıy bibliografiyalıq ádebiyatlar hám arxivlik hujjetlerdiń qırları kórsetildi.

Qaraqalpaq til iliminiń sardarı, professor D.S.Nasirov, akademik X.Hamidov miynetlerinde qaraqalpaq tili tariyxı boyınsha bibliografiyalıq ádebiyatlar kórsetkishi berilgen. Bul miynetler gumanitar (filologiya) ilimler tarawı boyınsha jas qániygeler ushın, ásirese, keleshek ilim soqpaqlarına qádem qoyǵan magistr, doktorant jaslar ushın biybaha, ilimiy miyraslar kórsetkishi bolıp tabıladı.

“Qaraqalpaqstan tariyxı” – bul xalqımızdın materiyallıq hám ruwxıy mádeniyatınıń jemisi. Respublikamızda “Qaraqalpaqstan úlke tanıwı” mashqalalarında milliy bibliografiya dúziwde Respublikalıq kitapxana xızmetkerleri (házirgi Respublikalıq informaciyalıq-resurs Orayınıń mádeniyat xızmetkerleri) qániygeli bibliograflar tárepinen Ózbekistan hám Qaraqalpaqstan aymaǵında baspa sózde járiyalanǵan maqalalardı jıynap, kataloglardı toltırılmaqta. Sonı aytıwımız kerek, házirgi jas izertlewshiler (bakalavriyat, magistrler, doktorantlar) alımlar hám ustazlarımız tárepinen bibliografiyalıq miynetlerden hám tájiriybelerinen paydalanıp atırma? Eger, olar sol bibliografiyalıq kórsetkishler jıynaǵı, kitaplardı, miynetlerdi paydalanıw zárur bolsa, olar qaydan tabadı? Bul qıyın másele. Sebebi, burınǵı keńes dáwirinde dúzilgen bibliografiyalıq kórsetkishlerde kórsetilgen bir neshe mınlaǵan kitaplar, jurnallar hám gazetalar hár qıylı sebeplerge baylanıslı “izsiz” joq boldı.

G`arezsizlik jılları Qaraqalpaqstanda Respublikalıq informaciyalıq-resurs Orayları (QMU, NMPI informaciyalıq-resurs orayları) tárepinen jańadan milliy bibliografiyalıq kórsetkishler dúziw hám tolıqtırıw isleri dawam etpekte. Ushınshi mın jıllıq basındaǵı aqıllı intellektual jaslar, ziyrek ilimiy izleniwshiler ushın “Akademiyalıq kitaplar”, “Bukinistlik kitaplar” hám Internet-resurslarında jaylasqan “Internet kitaplardan” paydalanıwǵa keń mumkinshilik jaratılǵan.

XXI ásir basında, házirgi waqıtta gumanitar ilimlerde, sonıń ishinde, tariyx hám filologiya ilimleri tarawında uzaq jıllar dawamında ilimde pidayı miynet etken ullı alım hám ustazlardıń sánelerin ótkeriw dástur bolmaqta. Sol sebepli, olardıń ilimiy miynetleriniń biobibliografiyalıq kórsetkishin tayarlaw hám baspadan shıǵarıw dásturǵa aylandı. Qaraqalpaqstan filologiya ilimniń saǵasında kárwan bası, jariq juldız bolǵan N.Dawqaraevtıń, professor Q.Ayimbetovtıń, tariyxshı alım, akademik S.Kamalovtıń, belgili arxeologlar, professor V.N.Yagodin, professor M.Mambetullaev, G`.Xojaniyazov hám M.SH.Qıdırniyazovtıń tuwılǵan sánelerine baylanıslı yubileylerine arnalǵan toplamlarda, arnawlı turde akademiyalıq ilimiy bibliografiyalıq kórsetkishler berilgen.

XXI ásir basında Qaraqalpaqstan pedagogikası tariyxında biobibliografiyalıq maǵlıwmatlar dúziw dásturi qáliplesti. Jańa ásirdegi bibliografiyalıq xızmetlerdiń ózgesheliginiń biri-bul jáhán informaciya qorınan jámiyetlik informaciyalıq maǵlıwmatlar alıw menen kórinedi. Internet-resurslar tarmaǵında arnawlı veb-saytlarda (máselen, “Kungrad”) Qaraqalpaqstan tariyxı, mádeniyatı, kórkem-óneri, ádebiyatı tulǵaları, ustaz hám alımlardıń ayırımlarınıń biobibliografiyası berilgen, olardıń miynetleri, dóretpeleri kórsetilgen.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, XXI ásirdegi bası - jámiyetlik oy-pikirleri hám informaciyalıq maǵlıwmatlar toplaw ásiri. Elimizdiń, jámiyetimizdiń hám xalqımızdın jetik oyılı intellektual ziyalılarınıń kóz-qarasların, aqıl-talaplardıń keńeyiwde, ilimiy tulǵalardıń óz-ara integraciyalıq jaqınlasıwında, globalıq mashqalalardı gumanistik qatnasıqta bolıw (máselen Aral mashqalası) hám basqada insaniyat ómirinde, sociyalıq talaplarında “ruwxıy azıq” beriwshi – jańa informaciyalıq resurs Orayınıń ilimiy (bibliografiyalıq xızmetler) ornı hám roli ayırıqsha.

XXI ásir basındaǵı gumanitar (Qaraqalpaqstan tariyxı) ilimindegi aktual máselelerdiń biri sıpatında, bizin pikirimizshe, “Qaraqalpaqstan tariyxı” boyınsha akademiyalıq bibliografiyalıq ádebiyatlar kórsetkishin tayarlaw hám “Qaraqalpaqstan tariyxı” boyınsha biybaha miyraslar – nádır qol jazba kitaplar (biybaha obyektler)diń bibliografiyasın tayarlawda ilimiy hám jámiyetlik intellektual kushler birlesip miynet etse jaqsı, qayırılı is bolar edi.

ҒӘРӘЗСИЗЛИК ЖЫЛЛАРЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖЕТІСКЕНЛИКЛЕРИ

К. Каленов, Ч. Жарылкаганов, А. Аяпбергенов

Әжинияз атындағы НМПИ, Нөкис қаласы, Өзбекистан

Бәршемизге жақсы мәлим, жер жүзилик финанс-экономикалық дағдарыс дәуірінде елимиздің финанс-банк системасы өзинің турақты хәм исенимли екенін дәлилледі. Соның менен бирге, бул системаның тағы да беккемлениуі жеке меншик банклер хәм жеке меншик мүлке тийкарланған лизинг, қамсыздандырыу компаниялары, кредит шөлкемлері,

микрофинанслық шөлкемлер сыяқлы финанслық институтларды шөлкемлестиріудің ызығарлы тийкарларын қәлиплестиріу есабынан банк-финанс саласына жеке меншик капиталды енгизиу менен де байланыслы. Бул болса банк хәм басқа финанслық хызметлер базарында бәсекиннің кеңейиуи хәм қарыйдарларға хызмет көрсетиу сапасының артыуына мүмкиншилик береді хәм ең жоқары халық аралық стандартлар талабына сай заманагөй базар инфраструктурасының раўажланыуы ушын шараят жаратады.

Хәзирги ўақытта және бир әхмийетли мәселе — елимиз экономикасында киши бизнес, биринши гезекте, жеке исбилерменликтің роли хәм үлесин және де кеңейтиуді тәмийинлей алатуғын ызығарлы қабил етиу мәселеси биз ушын әхмийетли болып қалмақта.

Елимиздің экономикалық раўажланыуының ең әхмийетли перспективалары хәм үстин бағдарларын белгилеп алар екенбиз, биз ишки зәрүрликтің өсиуине айрықша итибар қаратыуымыз керек болады. Жер жүзлик финанс-экономикалық дағдарыс ақыбетлерин жумсартыуға қаратылған дағдарысқа қарсы илажлар бағдарламасында, әне усындай қатнас негизинде жумыс алып барғанымыз өткен жылларда өзин толық ақлады. Соны да атап өтиу керек, бүгинги күнде Азиядағы көплеген еллер мине усындай позицияға әмел етип келмекте. Демек, бизиң жақын келешектеги ең әхмийетли ўазыйпамыз баслаған жумысларымызды избе-из даўам еттириу – тутыныу талабын кеңейтиу мақсетинде социаллық саланы раўажландырыу, мийнетке ҳақы төлеуди және де арттырыу, хызмет көрсетиу секторын, инфраструктура объектлерин раўажландырыуға, транспорт хәм коммуникация жойбарларының әмелге асырылыуына айрықша итибар бериуден ибарат.

Ғәрезсизлик жылларында Қарақалпақстан Республикасында үлкен дәретиушилик жумыслар жүз бергенлигин айтып өтиуимиз тийис. Олардан ең баслылары Орайлық Азияда бирден-бир саҳра баўырындағы таң қаларлық дәретиушилик, яғный «Қоңырат сода» заводы болып, бул кәрхана көплеген тараўлар ушын зәрүр шийки зат – кальцийлестирілген сода ислеп шығарады хәм өз өниминің көпшилигин экспортқа жибермекте. 2015-жылы кәрхана сырт елли шериклерге 24 мың тонна өним жеткерип берди. Ишки базарда «Кварц», «Асл ойна», акционерлик жәмийетлери, «Өзхимиясанаат» акционерлик компаниясы, «Өзбекнефтегаз» миллий холдинг компаниялары, Қоңырат сода заводы буйыртпашылары саналады. Және бир үлкен проект «Үстирт газ-химия комплекси» Президентимиздің басламасы менен қурылды. 2014-жылы абырайлы «Infrastructure Journal» халық аралық басылымы бул жойбардың қурылысын «2014-жылдың нефть-газ саласының ең ири келисими», деп жәриялады. Улыўма баҳасы 4 млрд АҚШ долларынан аслам жойбардың әмелге асырылыуы елимиз санаатының раўажланыуын жаңа басқышқа алып шықты. Хәзир бул жерде жылына 4,5 млрд куб метр газ қайта исленбекте. Усының нәтийжесинде халқымыздың талабы хәм экспорт ушын 3,7 млрд куб метр газ, 387 мың тонна полиэтилен, 102 мың тонна пиролиз дистилляты хәм басқа да қымбат баҳалы өнимлер ислеп шығарылмақта. Сондай-ақ бул жерлерде «Ел абат» хәм «Сүргил» посёлкалары қурылып, бир нешше мыңлаған турақ жай қурылды хәм жумыс орынлары жаратылды.

Жас әўладтың ҳеш кимнен кем болмаған шараятларда тәлим-тәрбия алыуын, қәбилетин хәм потенциалын асырыуы ушын Қарақалпақстан Республикасында өткен 25 жыл ишинде 99 кәсип-өнер колледжи, 9 академиялық лицей қурылды. 2015-жылда 9 мың 700 орынға мөлшерленген 22 заманагөй мектеп қурылды. Хәзирги ўақытта 370 улыўма билим бериу хәм қәнигелестирілген мектеплеримизде 170 мыңнан аслам оқыўшылар заманагөй билимлерди өзлестирмекте.

ИСТОРИЯ КАРАКАЛПАКСКОГО ФУТБОЛА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

Т.К. Искендеров, А.Ж. Ережепов, С.Т. Есемуратов

НГПИ имени Ажинияза, г.Нукус, Узбекистан

Правительство Узбекистана приняло много основополагающих постановлений по развитию спорта в Республике, в том числе и по футболу. После выхода Постановлений Кабинета Министров Узбекистана в 1993, 1996 годах и Постановления Президента Узбекистана в 2006 году, было сделано не мало работ по развитию футбола в Республике Каракалпақстан. За этот период в Республике Каракалпақстан в городах и районах Республики, при участии Фонда развития детского спорта и заинтересованных организаций, модернизировались и благоустроились футбольные поля и площадки, построено ещё 8 стадионов, увеличилось наличие футбольных полей и площадок; открылась Республиканская школа интернат по футболу; в каждом районе в Детско-юношеских спортивных школах функционирует отделение футбола, помимо факультета физвоспитания в Нукусском Государственном педагогическом институте, открылся такой же факультет и в Каракалпақском Государственном Университете. Открыли свои двери Нукусский Спортивный колледж и Нукусский колледж Олимпийских резервов.

Р.Реймбаев. ОПЫТ И ПРОБЛЕМЫ СОВЕТСКОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В КАРАКАЛПАКСТАНЕ.....	299
Н.Д.Раимова. РОЛЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ ЮЖНОГО ПРИАРАЛЯ.....	301
А.Сайтов. ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ В ВОСПОМИНАНИЯХ.....	303
Z.Saparniyazova. ĞÁREZSİZLİK JILLARINDA ÓZBEKİSTANDA XAVAR-KOMMUNİKATSIYA TARAWININ JETİSKENLİKLERİ.....	304
Г.Сейдаметова. ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ КАРАКАЛПАКСТАНА В 1960-1980-Е ГОДЫ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ.....	305
Т.Ескараев. ҚАРАҚАЛПАҚСТАН МУЗЕЙЛЕРИ ҒӘРЕЗСИЗЛИК ЖЫЛЛАРЫНДА.....	307
Ж.Торениязов ҚУБЛА АРАЛБОЙЫНДА ЖАСАҰШЫ ҚАЗАҚЛАРДЫҢ ХОЖАЛЫҒЫ ТАРИЙХЫНАН.....	308
Ш.Туляганова. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМЫ АРАЛА.....	309
Н.А.Жураева. ОРОЛ ДЕНГИЗИ МУАММОСИНИНГ ТАШКИЛИЙ ВА ТЕХНОЛОГИК МУАММОЛАРИ.....	311
Н.К.Ўразбаев. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЁНҒИН ХАВҒСИЗЛИГИ ТИЗИМИДАГИ ИСЛОҲОТЛАР.....	313
А.Хошимов. ОРОЛ МУАММОСИНИ БАРТАРАФ ЭТИШ БОРАСИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН ТАШАББУСЛАРИ.....	315
У.Е.Хужаниязов. МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ҚОРАҚАЛПОҒИСТОНДА МАКТАБДАН ТАШҚАРИ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАРАҚҚИЁТИ.....	316
У.Е.Хужаниязов. МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИ ҚОРАҚАЛПОҒИСТОНДА ЎРТА МАХСУС КАСБ-ҲУНАР ЎҚУВ МУАССАСАЛАРИ ТАРАҚҚИЁТИ.....	317
F.R.Xudjaqulova. XORAZM VILOYATI VA QORAQALPOG'ISTONNING MADANIY ALOQALARI.....	319
Н.М.Эгамбердиева. ЭКОЛОГИК ТАҲДИД: МУОММО ВА ЕЧИМЛАР.....	320
Х.Э.Юнусова. ОРОЛ БУЙИ ЭКОЛОГИК ҲОЛАТИ БЎЙИЧА МУЛОҲОЗАЛАР.....	321
А.Ерманов, О.Юсупов. ҚАРАҚАЛПАҚСТАНДА МУСЫЛМАН БИЛИМЛЕНДИРИЎ МЕКЕМЕЛЕРИНЕ БОЛЬШЕВИКЛЕРДИҢ МҮНӘСИБЕТИ.....	324
А.Кайпназаров, Н.Джумагельдиев. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН ДЕҲҚОНЛАРИНИНГ СУВДАН ФОЙДАЛАНИШ ТАЖРИБАЛАРИ.....	326
А.Ерманов, А.Сайтов. ВАЖНОСТЬ МЕМУАРОВ И УСТНОЙ ИСТОРИИ В ИЗУЧЕНИИ РЕПРЕССИИ ДУХОВЕНСТВА.....	327
А.Абдукаримов, Х.Абдукаримов. ӘМИҮДӘРҒЯ БӨЛИМИНДЕ ПАТША РОССИЯСЫНЫҢ КОЛОНИАЛЛЫҚ АГРАР СИЯСАТЫ.....	329
Т.Аметов, М.Каипова. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В КАРАКАЛПАКСТАНЕ.....	331
А.Матжанов, А.Алымов. ҚУБЛА АРАЛ БОЙЛАРЫНДА ТАРИЙХЫЙ ТУРИЗМДИ РАЎАЖЛАНДЫРЫЎ МӘСЕЛЕЛЕРИ.....	333
Ч.Жарылкаганов, А.Ктайбеков. РАЗВИТИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ В КАРАКАЛПАКСТАНЕ В 90-ГОДЫ XX ВЕКА – НАЧАЛЕ XXI ВЕКОВ.....	334
Д.Қ.Жуманиязов, Д.Қ.Төрениязова. ТҮРКИСТАН ҮЛКЕСИ ӘМИҮДӘРҒЯ БӨЛИМИ 1914-1916-ЖЫЛЛАРДА.....	335
И.Елмуратов, С.Турсынбекова. БИЛИМЛЕНДИРИЎ ҲАҚҚЫНДА НЫЗАМНЫҢ ҚАРАҚАЛПАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҲӘРЕКЕТИ.....	337
Ж.Ж.Мырзамуратов, Р.П.Шылманов. ҚАРАҚАЛПАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ГАНДБОЛДЫҢ РАЎАЖЛАНЫЎЫ.....	338
T.Eskaraev, F.Madreymov, S.Allambergenov. QUBLA ARAL BOYI QARAQALPAQLAR TARIYXI BOYINSHA TARIYXIY BIBLIOGRAFIYALIQ KO'RSETKISHLER DUZIY JAĞDAYLARI.....	339
К.Каленов, Ч.Жарылкаганов, А.Аяпбергенов. ҒӘРЕЗСИЗЛИК ЖЫЛЛАРЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖЕТИСКЕНЛИКЛЕРИ.....	341
Т.К.Искендеров, А.Ж.Ережепов, С.Т.Есемуратов. ИСТОРИЯ КАРАКАЛПАКСКОГО ФУТБОЛА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ.....	342